

PARTICULARITĂȚI ALE LEXICULUI INSERȚIILOR BIBLICE DIN *ALBINA (MS. 1357)* ÎN COMPARAȚIE CU CITATELE CORESPUNZĂTOARE DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI DIN 1688*

GABRIELA-FLORENTINA BÎRSAN
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
birsan_florentina@yahoo.com

Résumé: Le traducteur du texte Albina est Mitrofan, évêque de Buzău et éditeur de la Bible de Bucarest de 1688. Le texte Albina a été traduit du grecque et du slave. Mitrofan était d'origine de Moldavie; le manuscrit qu'on étudie a été copié d'après un manuscrit moldave antérieur par le copiste Nicola, qui était d'origine de Valachie. On désire de comparer quelques particularités du lexique des insertions bibliques qui apparaissent dans le texte Albina, avec le lexique des fragments correspondants de la Bible de Bucarest de 1688, ayant en vue que Mitrofan, dans Albina, les a traduites de nouveau, il ne les a pas prises de la Bible de Bucarest. Cette comparaison a le rôle de montrer le degré d'évolution de la langue littéraire qui était en formation à cette époque-là, la diversité et la richesse des millieux d'expression de la langue roumaine ancienne. Donc, on va comparer les solutions trouvées au niveau lexical par les traducteurs pour la reproduction des formes et des contenus du texte biblique.

Mots-clés: Mitrofan, le texte Albina, XVIIe siècle, langue roumaine ancienne.

1. Introducere

Manuscrisul Albina, pe care îl studiem, este o copie după un altul anterior, moldovenesc, făcută de către munteanul Nicola grămaticul în anul 1689 (7197), dată precizată în cuvântul înainte. Este un text de sentințe morale extrase din Biblie, din scrierile sfinților părinți și ale unor filosofi greci și latini. Sfinții părinți Antonie Egipteanul și Maxim Filosoful și Mărturisitorul au extras pasaje exemplare din Vechiul și Noul Testament, precum și din scrierile multor altor sfinți părinți, dascăli și filosofi. Textul Albina a fost tradus din greacă și slavă. Traducătorul textului Albina este Mitrofan, episcopul de Buzău, moldovean de origine și diortositorul Bibliiei de la București.

Teodosie, Mitropolitul Țării Ungrovlahiei (I: 1668-1672) (II: 1679-1708), cu cheltuiala sa, a rânduit traducerea din greacă și slavonă în română a acestei culegeri. Mitrofan s-a refugiat în Țara Românească în 1686. Tragem concluzia că traducerea

---

* *Particularités du lexique des insertions bibliques du texte Albina (Ms. 1357) en comparaison avec les citations correspondantes de la Bible de Bucarest de 1688.*

(manuscrisul) lui Mitrofan trebuie să fie de pe la 1686-1688, deci după sosirea sa în Țara Românească.

Dorim să comparăm câteva particularități ale lexicului din inserțiile biblice care apar în Albina cu lexicul fragmentelor corespunzătoare din Biblia de la București din 1688, având în vedere că Mitrofan, în Albina, le-a tradus el însuși, nu le-a luat din Biblia de la București. De asemenea, avem în vedere că traducerea textului Albina a avut două modele, grecesc și slavon, pe când Biblia de la București aderă cu fidelitate la modelul grecesc. Această comparație are rolul de a arăta gradul de evoluție a limbii literare în formare în acea epocă, diversitatea și bogăția mijloacelor de exprimare ale limbii române vechi. Vom compara, așadar, soluțiile găsite la nivel lexical de către traducători, pentru redarea formelor și conținuturilor textului biblic.

Pentru analiza comparativă am folosit textul Albina (Ms. BAR 1357) în transcriere proprie, Biblia de la București din 1688, precum și Biblia sinodală. Comparația cu Biblia sinodală are în vedere faptul că cititorul care cunoaște această variantă poate face mai bine legătura cu textele vechi.

2. Lexicul comun

2.1. Cuvinte dispărute din limba literară actuală, cuvinte puțin cunoscute sau cu alte sensuri decât în limba actuală

2.1.1. Cuvinte de origine latină

adăpă vb. I, tr. (< lat. *adaquare*) 1. ‘a da de băut (unui om)’: „Cela ce va adăpa cu un pahar de apă rēce pre unul de cești mai mici întru nume de uceniț, adevăr vă grăiesc voao, nu va piiarde plata sa”, „Veniț, blagosloviții Părintelui mieu, de moșteniț Împărăția cēea ce vă iaste gātată tocma den tocmirea lumii, că am flămânzit și mi-aț dat a mânca, însetat-am, și m-aț adăpat” (Mat. 25:34). Cu acest sens este atestat și la Dosoftei. În BIBL. 1992 găsim sintagma „mi-ați dat să beau”. BB preferă forma *mi-aț dat băutură*.

biserică s.f. (< lat. *basilica*) ‘adunare’: „Urâiu bāsērecile viclênilor și cu cei necuraț nu voiu ședea” (Ps. 25:5). În BB și BIBL. 1992 înlătură echivocul: în loc de *biserică* este folosit termenul *adunare*. În cazul citatului: „De vei aduce darul tău la bisērecă și acolo îț vei aduce aminte că fratele tău are oarece mânje, lasă darul tău aicea și pasă de te împacă cu fratele tău și atunce vei aduce darul tău”. (Mat. 5:23-24), se are în vedere eliminarea ambiguității, astfel că într-o notă marginală apare *oltariu* ca sinonim pentru *biserică*. BB utilizează termenul *jîrtăvnic*, iar BIBL. 1992 termenul sinonim *altar*.

conteni vb. IV, intrans., refl. (< lat. *continere*) ‘a (se) opri’: „De-ț va greși fratele tău, contenēște lui, și de să va pocăi, iartă greșala lui, și de va greși ție într-o zi de șapte ori, și de șapte ori să va întoarce într-o zi grăind: «Greșit-am», iartă lui”. (Luc.

17:3). În celelalte versiuni remarcăm a altă nuanță de sens: în BB se întrebuintează verbul *ceartă*, iar în BIBL. 1992 sinonimul *dojenește*.

învăscă vb. IV, tr., refl. (< lat. *investio*, *-irē*) ‘a îmbrăca’: „Întru dreptate mă învăscuiu și mă îmbrăcaiu întru judecată ca într-o haină îndoită” (Iov 29:14). Cei doi termeni sinonimi, *învăscă* și *îmbrăca* sunt atestați și în BB.

judetj s.n. (< lat. *iudicium*) ‘judecată’: „Tot carele să mânie spre fratele său în deșert, vinovat va fi județului” (Mat. 5:22). Cuvântul apare la Dosoftei, prezentând forma *giudeț*. Cuvântul cu acest sens are răspândire largă în epocă. În BB este atestat termenul *judecată*, pe când BIBL. 1992 întrebuintează sintagma *de osândă*. În Psalmul 24:10: *Îndirepta-va blânzi la județ, învăța-va pre cei blânzi pre căile sale*, termenul *județ* apare înlocuit cu *judecată* și în BB, și în BIBL. 1992.

limbă s.f. (< lat. *lingua*) ‘neam, popor’: „mergând în toată lumea, învățat toate limbile” (Mat. 28: 19). În BB este folosit același termen, înlocuit în BIBL. 1992 de termenul *neamuri* (< magh. *nem*). Este frecvent atestat în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Cu acest sens apare în *Biblia de la București* și în citatul din Levitic 19:16: „Să nu umbli cu vicleșug întru limba ta”. În BIBL. 1992 este folosit cuvântul *popor*.

mêser s.m. (< lat. *miser*) ‘sărac’: „Nu va fi uitat mêserul pînă în sfârșit și răbdarea săracilor nu va peri în vîci” (Ps. 9:12). Cuvântul este folosit și de către Dosoftei. În BB și în BIBL. 1992 termenul *mêser* nu apare, fiind înlocuit de sinonimul *sărac*.

păsă vb. I, intr. (< lat. *passare*) ‘a merge’, ‘a se duce’: „Păsați și strigați cătră dumnezeii carii v-ați ales șie, ca să mântuiască pre voi aceia în vrîme de scîrbă” (Jud. 10:13-14). Sensul este etimologic și apare la Dosoftei. Cuvântul este întrebuintat frecvent în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Acest termen învechit este înlocuit de *mergeți* atât în BB, cât și în BIBL. 1992. În schimb, în citatul din Matei 5:23, 24: „De vei aduce darul tău la bisêrecă și acolo îți vei aduce aminte că fratele tău are oarece mânie, lasă darul tău aicea și pasă de te împacă cu fratele tău și atunce vei aduce darul tău”, atât în ms. Albina, cât și în BB este întrebuintat *pasă*.

rost s.n. (< lat. *rōstum* „cioc”) ‘gură’: „Zice Domnul Iisus Hristos întru a sa bunăvestire că nu numai cu pâine va viețui omul, ce cu tot cuvîntul carele iase den rostul lui Dumnezeu” (1^v) (Mat. 4:4), „Dentr-acelaș rost iase blagoslovenie și blestem” (Iacov 3:10). „Puș rostului meu ferire când era a sta păcătoșului înaintea mea” (Ps. 38.2), „De vei avea cuvânt, răspunde; iar deaca nu, pune mâna ta pre rostul tău” (Sir. 5.14). Termenul este înregistrat și în Ms. 45. Este utilizat frecvent în textele românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. BB prezintă termenul *gură* (lat. *gula* ‘gâtlej, gât’), ca și *Biblia* sinodală (1992). În loc de termenul *rost* din ms. Albina, din citatul biblic: „Spunerea nebulului iaste ca o povară grea pre cale, iar întru rostul înțeleptului vei afla bunătate”. (Sir. 21:18), în BB și în BIBL. 1992 este folosit termenul *buzele*. Deși nu este folosit în acest context, cuvântul *rost* cu sensul „gură” este folosit în BB și în ms. 45.

scoate vb. IV, tr. (< lat. *excotere [= *excuter*]) „a scăpa, a salva”: „Frații și ajutor sunt bun la vreme de scârbă, iar mai curînd decît acêstea amîndoa va scoate milosteniia” (Sir. 40:26). BB prezintă termenul *a mîntui* „a salva”, iar în BIBL. 1992 termenul în relație de sinonimie este *a izbăvi*.

șerb s.m. (< lat. *sērvus*) „rob”: „De cêle de taină ale mèle curățêște-mă și de a celor streini pre șerbul tău” (Ps. 18:13). Este atestat în textele scrise în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. BB și BIBL. 1992 întrebuintează termenul *rob* (< sl. **робѣ**).

2.1.2. Cuvinte de origine slavă veche sau slavonă

duh s.n. (< sl. **духъ**) ‘suflare’: „Ploa-va asupra păcătoșilor lațuri, foc, spuză și duh cu vihor”. (Ps. 10:6). Cu acest sens învechit, termenul *dub* este atestat și în BB. În BIBL. 1992 este înlocuit cu *sufflare*.

gâlcevi vb. IV (din gâlceavă < bg. гълчава) ‘a se agita, a se frămînta’: „Martha, Martha, grijești-te și gâlcevești pentru mult și una-ț iaste de treabă” (218^v). În BB și BIBL. 1992, în acest citat din Luc. 10: 41, cuvîntul *gâlcevești* este înlocuit cu *te silești*, mai potrivit, avînd în vedere sensul actual al lui *a se gâlcevi*.

idol s.m. (< sl. **идолъ** = gr. εἰδωλον) ‘chip, statuie reprezentînd o divinitate păgînă’: „nici să-ț faci ție idol sau vreo asemînare celora ce sunt pre ceriu sus, nici celora ce sunt pre pămînt jos, nici cîte sunt în ape. Să nu te închini lor, nici să le slujești lor” (Ieș. 20: 4-5). În BB și BIBL. 1992, în acest context, acest termen este tradus prin sintagma *chip cioplit*, care se referă la reprezentarea idolului, a divinității păgîne. Textul grecesc după *Septuaginta* (LXX) este: „Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς ἕγω γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, Θεὸς ζηλωτῆς, ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσι με..”.

Așadar, în greacă termenul este *idol*. În acest context, în textul ebraic termenul este **לִפְסֵל** [pesel], care semnifică „idol”, „reprezentare a unui dumnezeu străin, a unei zeități păgîne” (Pruteanu, www.teologie.net). Cuvîntul *idol* este folosit în BB în alte contexte.

ispití vb. IV, refl. (< sl. **испытати**) ‘a se cerceta’: „Ci ca să se ispitească omul pre sine și așa, de pâine ca să mînînce, și den păhar ca să bea, că cel ce mînîncă și bea nedăstoinicêște, județ lui-ș mînîncă și bea, nesămăluind de trupul Domnului” (1 Cor. 11:28). *A ispití* cu acest sens este folosit și în BB. Cu sensul „a cerceta” a fost atestat la Coresi. În BIBL. 1992 este întrebuintat *să se cerceteze*.

mîvzdă s.f. (< sl. **мъзда** „recompensă”) „mită, câștig necinstit”: „Mai marii lui judeca pre mîzdă și popii lui răspundea pre plată” (Mih. 3:11). În BB termenul atestat este *plată*, iar în BIBL. 1992 apare termenul *plocoane*, aflat în relație de sinonimie cu *măzďă*.

năprasnă s.f. (< sl. *naprasno/ naprus'no*) ‘întâmplare groaznică, ivită pe neașteptate’ în loc. adv. *de năprasnă* „pe neașteptate, dintr-odată, fără veste”: „Socotiți-vă pre

sine, ca nu cumva să fie îngreuiate inimile voastre cu sațiul peste măsură și cu bețiile și cu grijile lumii aceștia și de năprasnă să vie spre voi zioa acêea, căci ca o mreaje va veni zioa acêea spre toț ceia ce lăcuiesc pre fața pămîntului” (Luc. 21:34, 35). În locul acestei locuțiuni, în BB este folosită locuțiunea *fără veaste*, cu forma *fără de veste* în BIBL. 1992.

oblădui vb. IV, tr. (< sl. *obladovati/ obladoвати*, din *oblasti, oblada*) ‘a stăpâni’: „Și bărbatul muierei să dea dragoste ce i să cuvine, așijderea și muierea bărbatului, căci că muierea nu oblăduiaște cu trupul său, ci bărbatul, așa și bărbatul nu oblăduiaște cu trupul său, ci muierea” (1Cor.7). În BB este înlocuit de verbul *a stăpâni*, la fel și în BIBL. 1992.

pocaiație f. (v.sl. *покаяние*), (inv.) ‘pocăință’. Termenul prezintă această formă la Coresi și în texte din Transilvania. Se scria și *pocaanie*, dar nu se pronunța decât – *aia* (Scriban 1939). Termenul prezintă forma *pocaanie* atât în ms. Albina: „Nu trebuiaste vraciul celor sănătoș, ci celor bolnavi, păsaș și vă învățaș ce iaste, că mai voiesc mila, iar nu jârtva, că n-am venit să chiem dreptii, ci păcătoșii la *pocaanie*” (Mat. 5:4), cât și în BB. Chiar și în cazul în care în ms. Albina este folosit termenul aflat și azi în uz, *pocăință*. „Grăiescu-vă voao: atîta iaste bucurie spre ceriuri mare de un păcătoș care să pocăiaște, mai mare pocăință”. (Luc. 15:7), în BB apare tot *pocaanie*. La Dosoftei cuvântul prezintă formele *pocaanie* și *pocăanie*.

ponós s.n. (< sl. *поносъ*) ‘neajuns’: „Tot omul ce va avea ponos pre sine să nu se apropie” (Lev. 21:18). Termenul *ponos* este înlocuit de *hulă*, cu sensul „ponos”, „meteahnă” în BB și de *meteahnă* în BIBL. 1992. Cuvântul *hulă* nu este înregistrat cu acest sens în DLR. Vasile Arvinte menționează pentru *hulă* și sensul „meteahnă corporală”, „defect fizic”, dar consemnează cuvântul doar sensul „blasfemie” în BB - în NT (Arvinte 2004, LXXVI).

prelesti (< sl. *прельстити* „a amăgi”) ‘a amăgi, a înșela’: „Dirept acêea, nu lăsareș unul pre altul, făr’ numai după tocmeala vremii, ca să petrečeș cu post și cu rugă, și iarăș depreună să vă adunaș, pentru să nu vă prelăstească pre voi satana cu neținêrea voastră” (1 Cor. 7). Termenul folosit în BB este *ispitească*, același termen este folosit și în BIBL. 1992. Verbul *prelesti* și adjectivul *prelestită* sunt înregistrate și la Dosoftei.

pripéc s. (< bg. *припек*, srb. *pripeka*, rus. *припёка*) „arșiță, caniculă”: „Acești mai de apoi un ceas făcură și asêmena noao pre ei i-ai făcut celor ce am purtat greotata zillii și pripecul” (Mat. 10:13). La Dosoftei apare cu froma *pripăc*, cu *e* velarizat precedat de *p*. În BB se înregistrează cuvântul *năduhul*, pe când BIBL. 1992 folosește sinonimul *arșița*.

proslăvi vb. IV, tr. (< sl. *прославити*) ‘a binecuvânta, a blagoslovi’: Fiiule, întru blândête proslăvêște sufletul tău și-i dă lui cinste după vrednicia lui (Sir. 10:31). Termenul folosit în BB și în BIBL. 1992 este *mărește*. Verbul *a proslăvi* și adjectivul *proslăvită* sunt folosite de Dosoftei.

răpști vb. IV, tr. (< sl. **рѣпѣтати, -ѣти**) ‘cârți’: „Și viind și cei dentâiu, le părea că mai mult vor lua, și luară și aceia câte un dinariu și, luând, răpștiia spre stăpânul, grăind că acești mai de apoi un ceas făcură și asêmena noao pre ei i-ai făcut celor ce am purtat greotătea zilei și pripecul” (Mat. 20: 10, 11; 12). Același cuvânt este atestat și în BB; BIBL. 1992 înlocuiește prin *cârtean*.

scârbă s.f. (< sl. **скръбь**) ‘supărare, mâhnire, întristare’: „Păsaț și strigaț cătră dumnezeii carii v-aț ales șie, ca să mântuiască pre voi aceia în vrême de scârbă”. (Jud. 10:13-14). Cuvântul este înregistrat cu acest sens în textele din secolele al XVI-lea – al XVII-lea. Termenul folosit în BB este *primejdie*, iar în Biblia sinodală întâlnim *necaz*, mai apropiat ca sens de cuvântul din ms. Albina. În cazul citatului: „Muiarea, când naște, are scârbă că au venit vrêmea ei, iar deaca naște coconul, de-acia înainte nu-ș aduce aminte de scârbă, pentru bucurie, căci că s-au născut un om în lume” (Ioan 16: 20,21), în loc de *scârbă*, termenul folosit în BB este *chin*, mai adecvat ca sens, iar în BIBL. 1992 *durare*.

stidi vb. IV, refl. (< sl. **стыдѣти се**) ‘jena, rușina, sfiu, șperia, teme’: „Au de mine nu vă veț tême, și au nu vă veț stidi de fața mea, care am pus nășipul hotarâle mării, ce iaste poruncă de vecie, care nu vor trêce și a să clăti nu vor putea” (Jer. 5:22). Apare la Dosftei. A fost atestat și în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Remarcăm că în citatul biblic din ms. Albina apar în același enunț sinonimele *stidi* (învechit) și *teme*. În BB este atestat termenul aflat în relație de sinonimie cu cei din ms. Albina, *sfiu* (< sl. **сѣнѣти се**), iar în BIBL. 1992 se traduce prin *tremurați*, din același câmp lexical cu *a se teme*.

2.1.3. Cuvinte de origine greacă

molôtru s.m. (< mgr. **μόλοτρον**, prin intermediul sl. **молотръ**) ‘chimen’: „Amar voao, cărturarilor și fariseilor, fățarnicilor, că zeciuț mintă și mărariul și molotrul și aț luat cêle mai grêle ale legii, județul și mila, că aceastea să cădea a face, și cealelalte a nu le lăsa” (Matei 23:23). Atât în BB, cât și în BIBL. 1992 termenul folosit este *chimen* (< ngr. **κίμινον**).

proăspăt adj. (< ngr. **πρόσφατος**) ‘nou’: „Nu părăsi priiatenul cel vechiu, că cel proăspăt nu iaste lui asêmena” (Sir. 9:10). Același cuvânt este atestat și în BB. În BIBL. 1992 este înlocuit cu *nou*.

2.1.4. Cuvinte de origine maghiară

mîntuî vb. IV, refl. (< mag. **menteni**) ‘a (se) salva (dintr-o primejdie, din robie)’. Acest termen apare cu acest sens în BB, în locul termenul sinonim *a scăpa* din ms. Albina: „Pentru căci ai avut nădêjdea ta cătră împăratul sirienesc, iar nu spre Dumnezeu, pentru aceasta au scăpat den mâinile tale oastea sirianilor”. (2Paral. 16:17). Și în BIBL. 1992 termenul folosit este *a scăpat*.

2.1.5. Cuvinte cu origine necunoscută sau cu etimologie nesigură

chitî vb. IV, tr. (În DER (1958-1966) se precizează, pentru etimologie: „sb. kititi „a înfrumuseța”, sau bg. kyta „bucet” (Cihac, II, 51; Miklosich, *Slav. Elem.*, 27; Miklosich, *Lexicon*, 328; Berneker, 679). Cu toate că evoluția semantică este firească în toate fazele ei, este rar ca un cuvânt slav să fi dezvoltat în română, de la sine, o gamă atât de întinsă de sensuri. Este de presupus că în evoluția sa ar fi influențat vreun cuvânt ca *a căta*, sau poate ngr. κῑττάζω „a vedea, a privi”) „a gândi, a cugeta”: „Și grăiesc cu bun darul ce mi-e dat a tot celui ce e întru voi nu mai sus a chitî mai vârtos de ce să cade a chitî, ci să chitî întru cèle ce vă iaste a vă înțelepți. Nu cèle înalte chitî, ci cu cèle smerite umblaț” (Rom. 12:3). BB prezintă termenul *să gândească*, iar BIBL. 1992 termenul sinonim *să cugete*.

cocón s.m. 1. ‘copil mic, abia născut; prunc’: „Nu fireț coconi cu mintea, ci la mânia să fiț tinerei, iar cu mintea să fiț desăvîrșit” (1Cor. 14:20), „Muiarea, cînd naște, are scârbă că au venit vrêmea ei, iar deaca naște coconul, de-acia înainte nu-ș aduce aminte de scârbă, pentru bucurie, căci că s-au născut un om în lume” (Ioan 16: 20, 21). Termenul *cocon* este învechit și regional. Apare des în textele epocii. În BB este atestat termenul *copil*, care apare și în *Biblia* sinodală. 2. ‘fiu, fecior’: „Coconule, întru viața ta ispitêște sufletul tău și vezi ce iaste lui rău, nu-i da lui, că nu toate tuturor iaste de folos” (Sir. 37: 30, 31). Cu acest sens se înregistrează și în *Floarea darurilor*. În acest citat, BB prezintă cuvântul *fătule*, care în BIBL. 1992 a fost înlocuit de *fiule*.

dodei, vb. IV (înv.) ‘a supăra, a necăji, a incomoda’, preferat de BB, se află în relație de sinonimie cu *a face supărări* din ms. Albina: „Iubiț pre vrăjmașii voștri, binecuvîntaț pre ceia ce vă blêstemă și vă rugaț pentru ceia ce vă fac voao supărări și pentru ceia ce vă gonesc, ca să fiț fii Tatălui vostru celui den ceriu, că Sfinția Sa strălucêște ca soarele său spre cei buni și spre cei răi și ploao ploaie celor direpți și celor nedirepți” (Mat. 5:44-45). Cuvântul este folosit în *Psaltirea Hurmuzaki*, precum și de către Dosoftei. BIBL. 1992 înlocuiește acest termen cu *a vătăma*.

2.2. Cuvinte create pe teren românesc

2.2.1. De la cuvinte de origine latină

imăciune s.f. (derivat de la *imá* vb. (< lat. *limo*, -are ‘a murdări, a stropi’) ‘a murdări, a mânji (cu noroi, cu balebă), a întina’) ‘murdărie’: „Câinele ce s-au întors spre boritura lui și porcul carele s-au spălat în imăciunea tinei” (Sir. 28:29). Cuvântul era folosit în graiurile din Moldova (conform lui August Scriban, *Dicționarul limbii românești*). În BB, în loc de sintagma *imăciunea tinei* este folosită sintagma *tăvălitură de împuciciune*. BIBL. 1992 traduce cu *noroiul mocirlei*. Cuvântul *imăciune* este răspândit al scriitorii moldoveni.

învechi vb. IV, refl. (*în* + *vechi* (rar) „bătrîn” < lat. pop. *veclus* (= *vetulus*)) ‘a îmbătrâni’: „Feciorii cei streini îș mințiră, feciorii cei streini să învechiră și șchiopară din cărările sale” (Ps. 17:41). Același termen să găsește și în BB. În BIBL. 1992 este înlocuit de *au îmbătrânit*.

șerbî vb. IV, intr. (de la șerb < lat. *sĕrvus*) ‘a robi, a sluji’: „Iată, cei ce-m șerbesc mănâncă, iar voi flămânziți” (Is. 65:13). Termenul folosit de BB este *slujăsc*, iar în BIBL. 1992 apare *slugile*.

2.2.2. De la cuvinte de origine slavă veche sau slavonă

obrezuire s.f. (din obrezui < sl. **обрезовати**) ‘circumcidere’: „De Domnul Iisus Hristos nici obrezuirea iaste de vreo treabă, nici neobrezuirea, ci numai credința carea să lucrează cu dragoste” (Gal. 5:6). Același termen este folosit și în BB. În BIBL. 1992 este înlocuit de sintagma *tăierea împrejur* (în latină *circumcido*). Cuvântul este atestat în BB și ms. 45 cu forma etimologică obrezanie (< v.sl. **обръзаниѣ**).

bîrși vb. IV, refl. (derivat regresiv din obîrșie sl. **обръшник**) ‘a izvorî’: *iar de sunt și alte oarecare porunci, întru acesta cuvânt să obârșesc întru ce: să inbești pre aproapele tău ca sânghur pe tine.* (Mat. 22:39). Apare în *Tetraevanghelul* de la Sibiu (1551-1553), la Dosoftei și în ms. 45. În BB este folosit termenul *se adună*, iar în BIBL. 1992 a fost înlocuit de *se cuprind*, mai clare din punct de vedere semantic.

2.2.3. De la cuvinte de origine greacă

lipsă s.f. (derivat regresiv de la *lipsi* (ngr. λίπσο [vîit. lui λιπό]) ‘sărăcie’: „Adevăr vă grăiesc voao că această văduo săracă mai mult au aruncat decât toș, că aceștia toș au dat daruri dentru prisosița bogățiilor sale lui Dumnezeu, iar aceasta dentru lipsa ei toată avuția ei câtă au avut au dat dar lui Dumnezeu” (Luc. 21: 1-4). În locul cuvântului *lipsă*, întîlnit și în BB și care are se folosește cu alt sens în limba actuală, în BIBL. 1992 găsim *sărăcie*.

prisosiță s.f. (derivat de la *prisós* (< mgr. περισσός ‘abundent’) + suf. *-ință*) „belșug”: „Rugându-vă să nu graiți mai cu prisosiță” (Mat. 6:7). În locul sintagmei *cu prisosiță*, BB și BIBL. 1992 prezintă termenul *mult*, respectiv *multe*.

2.2.4. De la cuvinte de origine turcă

mozaviri vb. IV (de la *mozavir* (< tc. (< arab) *mūzavir*) ‘defăimător’) ‘a colomnia, a defăima, a denigra’: *Niciodată să nu sfătuiști cu cela ce socotêște a te înșela, și sfatul tău ascunde de ceia ce te mozaviresc* (Sir. 7:4). În loc de *te mozaviresc*, în BB apare *râvnesc spre tine*, iar în BIBL. 1992 este folosită sintagma *îți pizmăiește soarta*.

mozavirie s.f. (derivat de la *mozavir* < tc. [din arabă] *mūzavir* [conform DER, care adoptă părerea lui Șăineanu] sau *mūzavir* [după Scriban]) ‘calomnie, denigrare’: „Bărbatul păcătos va sminti pe priiateni și între cei păciuți va pune mozavirii” (Sir. 28: 9, 10). În BB este folosită sintagma *va pune pără*, iar în BIBL. 1992 *va arunca vrajbă*.

2.2.5. De la cuvinte care au ca origine limbile slave moderne

vorovă s.f. (de la *voroví* - cf. ucr. *hovoryty/ xovopumu*) ‘vorbă’: „Cu cei fără de minte nu-ți înmulți voroava, și cătră cei neînțelegători nu mărge” (Sir. 22:12). Cuvântul este atestat și la Dosoftei. În loc de termenul învechit astăzi, *vorovă*, BB prezintă termenul *cuvântul*, iar în BIBL. 1992 este folosit *vorba*.

2.2.6. De la cuvinte cu origine necunoscută sau cu etimologie nesigură

nesămălui vb. IV (derivat cu prefixul *ne-* de la *sămălui* „a socoti”) „nesocoti”: „Ci ca să se ispitească omul pre sine și așa, de pâine ca să mănânce, și den păhar ca să bea, că cel ce mănâncă și bea nedăstoinicêște, județ lui-ș mănâncă și bea, nesămăluind de trupul Domnului” (1 Cor. 11:8). Acest cuvânt este atestat și la Dosoftei. În BB termenul folosit este *nealegând*, iar în BIBL. 1992 *nesocotind*.

2.3. Sinonimia

bisêrecă – templu. Cuvântul *bisêrecă* este folosit în ms. Albina: „Căută Iisus și văzu pre cei bogaț băgînd darurile sale în vistieria bisêrecii și văzu pre oarecarea văduo săracă aruncând acolo doi bani și zise: „Adevăr vă grăiesc voao că această văduo săracă mai mult au aruncat decât toț, că aceștia toț au dat daruri dentru prisosința bogățiilor sale lui Dumnezeu, iar aceasta dentru lipsa ei toată avuția ei câtă au avut au dat dar lui Dumnezeu”.” (Luc. 21:1-4) și în BB cu sensul „casa Domnului”, în BIBL. 1992 apărînd termenul *templu*, mai potrivit, înlăturând echivocul, având în vedere că *biserica* desemnează în accepțiunea actuală „clădire destinată celebrării unui cult creștin”.

cinstit (inv.) „vrednic de respect; stimat, onorat” (Albina) – *de slavă* (BB) – *de mărire* (BIBL. 1992) în citatul biblic: „Nu cêre de la Dumnezeu stăpînire, nici de la împăratul ședere cinstită” (Sir. 7:4).

clopot – aramă. Termenul *clopot* din: „De aș grăi cu limbi omenești și îngerești, iar dragoste nu voiu avea, voiu fi ca un clopot răsunând sau ca niște aramă cîntând” (1 Cor. 13:1) se află în relație de sinonimie cu *aramă* s.f., fig. (în metonimii) „clopot”, preferat de BB și de BIBL. 1992.

învăscă – îmbrăca: „Întru direptate mă învăscuiu și mă îmbrăcaiu întru judecată ca într-o haină îndoită” (Iov 29:14). Cei doi termeni aflați în realție de sinonimie apar atât în citatul biblic din ms. Albina, cât și în BB, așa cum am precizat și mai sus.

nedireptate (Albina) – *strâmbătate* (BB) în citatul biblic: „Bunăvoirea lui Dumnezeu iaste a să depărta de ficleșug și curățirea iaste a să depărta de nedireptate” (Sir. 35:4).

netocmire (Albina) – *neașăzare* (BB) – *neorăduială* (BIBL. 1992) în contextul: „Unde iaste zavistiia și aprinderea, acolo iaste netocmire și tot lucrul rău” (Iac. 3:16).

stidi (Albina) – *tême* - (Albina) – *șfii* (BB): „Au de mine nu vă veț tême, și au nu vă veț stidi de fața mea, care am pus nășipul hotarăle mării, ce iaste poruncă de vecie,

care nu vor trêce și a să clăti nu vor putea” (Ier. 5:22). În Albina, în același enunț, alături de cuvântul *stidi* apare sinonimul său *tême*.

Tată – Părinte „Dumnezeu (ca protector al oamenilor)”: Termenul *părinte* este folosit în: „Carele să va lepăda de mine înaintea oamenilor, lepăda-mă-voi și eu de el înaintea Părintelui meu celui din ceriu” (Mat. 10:33). În BB termenul în relație de sinonimie este *tată*. Cuvântul *tată* se explică prin influența modelului slavon: **ОТЪЦЬ**. Observăm că Biblia sinodală preferă în acest caz termenul *Părinte*. Dar în „Cel ce mă iubêște, iubit va fi de Părintele meu și eu îl voi iubi pre dânsul și mă voi arăta lui pre mine” (Ioan 14:21), înregistrăm *Părintele* și în *Albina* și în BB, pe când în Biblia sinodală apare *Tatăl*. În citatul: „De nu veți ierta oamenilor greșalele lor, nici Părintele vostru cel ceresc nu va ierta voao greșalele voastre” (Mat. 6.15). BB și BIBL. 1992 traduc aici cu *Tatăl*.

vrăjmaș (Albina) – nepriaten (BB) – dușman (BIBL. 1992): „Ca să nu ieșiți la țarină și pripe căi nu călătoriți, că sabiia vrăjmașului să va sălășlui împrejur” (Ier. 6:25).

2.4. Cuvinte derivate

2.4.1. Derivate cu sufixe

viețui vb. IV, intr. (*viață* + suf. *-ui*): (*viață* + suf. *-ui*): „Zice Domnul Iisus Hristos întru a sa bunăvestire că nu numai cu pâine va viețui omul, ce cu tot cuvântul carele iase den rostul lui Dumnezeu” (1^v) (Mat. 4, 4). BB și BIBL. 1992 prezintă termenul *a trăi* (< sl. **тpаждати**).

2.4.2. Derivate cu prefixe

împoncișá vb. I, refl. (derivat de la *ponciș* (< *ponc* (reg. „deal” < magh.) + suf. *-iș*), cu pref. *în-*) „a se împotrivi, a se opune”: „Iar eu grăiesc voao, nu vă împoncișareți vicleanului, ci carele te va lovi preste falca direaptă, întoarce-i lui și cêealaltă” (Mat. 5: 38, 39). Este atestat și la Varlaam, în *Leastivița lui Ioan Sinaitul*, de la începutul secolului al XVII-lea. În loc de *împocișareți*, în BB este atestat *împotriviți*. La fel, în BIBL. 1992 apare cuvântul *împotriviți*.

împroslávi vb., I, tr. (varianta prefixată cu *în-* a verbului *împroslávi* (301^r) (de la *proslávi* sl. **прославити**): „Fiiule, cu blândete îți împroslăvește sufletul tău și vezi: ce-i iaste lui viclean nu-i da, că nu vă sunt voao toate de folos, și tot sufletul nu va întru toate” (Sir. 10:31). Termenul folosit de BB și BIBL. 1992 este *mărește*.

încăpuí vb. IV, tr. (< *în-* + *căpuí* (< mag. *kapni* ‘a obține, a căpăta, a apuca, a pune mâna pe...’) ‘a prinde, a pricepe’, ‘a căpuí’: „Nu încăpuiesc toț cuvântul acesta, ce numai accia cărora iaste dat” (Mat. 19:11). În BB se înregistrează termenul *cuprind*, iar în BIBL. 1992 este folosit sinonimul *pricep*.

2.5. Cuvinte și expresii calchiate

amár interj. (calc după interj. sl. *gore/ gore!*) „Vai!”: „Amar în va fi mie de nu voi binevesti că, de voi lucra aceasta de bunăvoie, nu voi avea plată, iar de va fi de nevoie, tocmirea aceasta în iaste dată” (1 Cor. 9:16). În loc de *Amar în va fi mie* din Albina, în BB este folosit *Vai mie iaste*, iar în BIBL. 1992 *Vai mie*. Ca interjecție, cu acest sens, *amar* este folosit și de către Dosoftei.

aproape(le) adv. substantivizat (calchiere a structurii formale și a conținutului lexical, corespunde gr. ὁ πλησίον, ὁ συνόνθρωπος (adv. substantivizat) și lat. *proximus* (superlativul adjectivizat al adv. *propre*) (Munteanu 2008, 384); calc din ngr. ὁ πλησίον, cf. lat. *proximus*; ebr. *rea*, care exprimă ideea de tovărășie, implicând un raport de prietenie, fraternitate și sentimentul apartenenței la același grup) ‘cel de aproape’, ‘fiecare persoană umană în viziunea și accepția creștină’. În exemplul: „Să iubești pre de-aproapele tău ca sânгур pre tine” (Lev. 19:18), atât BB, cât și BIBL. 1992 folosesc termenul *aproapele*. Însă în cazul citatului: „Lasă nedireptatea priiatenului tău și atunci, rugându-te, păcatele tale uitate vor fi” (Sir. 28:2), unde în Albina este întrebuițat termenul *prietenului*, în BB și în BIBL. 1992 găsim tradus *aproapelui*. În citatul: „La desfătarea vinului nu vădi pre vecinul tău, nice-l batjocori pre dînsul în veselii lui”. (Sir. 31:36) în Albina este folosit cuvântul *vecinul*, BB și BIBL. 1992 traduc prin *aproapele*. O situație inversă întâlnim în citatul: „Cu trei mă înfrumușetăi și stătuii frumos înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor: cu înunirea fraților și cu dragostea acelor de-aproape și bărbatul și muierea înșis al den sine înuniț” (Sir. 25: 1, 2), caz în care în Albina se întrebuițează sintagma celor *de-aproape*, în BB vecinilor, iar în BIBL. 1992 *prieteni*. Forma *de-aproapele* este atestată și la Dosoftei. Forma *aproapele* apare în ms. 45. Se regăsește și în limba română actuală în limbajul bisericesc.

límbă s.f. (calc prin intermediar gr. ἔθνος, după v. sl. *языкъ*, al unui cuvânt ebraic ce desemna popoarele străine, non-israelite) ‘neam, popor’: „Să nu umbli cu vicleșug întru limba ta” (Lev. 19:16). Este atestat foarte frecvent în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Cu acest sens apare și în BB. În BIBL. 1992 este înlocuit cu *poporul*.

preacurvie f. (după vsl. *прѣлюбодѣество*) ‘adulter’: „Cel ce va căuta spre muiare ca să dorească spre ea, iată au făcut preacurvie cu dânsa întru inima lui” (Mat. 5:29), „Auzit-aș cum fu zis celor de demult: «Să nu faci preacurvie!» Iar eu grăiesc voao că tot cela ce să va căuta spre muiare, ce iaste a dori pre ea, iată că au făcut preacurvie cu dânsa întru inima sa” (Mat. 5:27). Sintagma *a face preacurvie* apare înlocuit în BB de verbul *a preacurvi*. În BIBL. 1992 este tradus prin sintagma *a săvârși adulter*.

3. Concluzii

Din cercetarea comparativă la nivel lexical a câtorva inserții biblice din ms. Albina (Ms. BAR 1357) și a citatelor corespunzătoare din *Biblia de la București* din 1688 am observat că cele două texte, deși destul de apropiate, prezintă și trăsături diferite. Se știe că traducătorii și revizorii BB (între care și Mitrofan) au urmat, în general, modelul grecesc. Mitrofan, traducătorul ms. Albina, a urmat nu numai un model grecesc (limba în care a fost scris originalul de către Maxim Mărturisitorul și Antonie călugărul), ci și un model slavon. Dacă avem în vedere și lexicul mai arhaic din ms. Albina, credem că traducătorul a urmărit lămurirea conținuturilor pentru cititorul român, accesibilizarea lui, încercând să pătrundă cât mai bine sensul, să nu modifice înțelesul din textul sursă. În sprijinul ideii că Mitrofan are în vedere cititorul vin și notele marginale explicative, în care se dau sinonime pentru anumiți termeni (de exemplu, pentru *biserică*, marginal este notat: *oltarin*). BB prezintă și nuanțe de sens diferite de ms. Albina: de exemplu, acolo unde în ms. Albina este tradus prin *contenêște lui* ‘oprește-l pe el’, BB folosește *ceartă*. Între cele două traduceri, aparținând aceleiași perioade, există și destule asemănări la nivel lexical, multe cuvinte regăsindu-se în ambele texte sau fiind atestate și la alți scriitorii din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, între care Varlaam și Dosoftei.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

BB = *Biblia de la București* (1688), în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Pars I, *Genesis*, Iași, 1988, (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică), *Studiu lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389* de Vasile Arvinte; Pars II, *Exodus*, Iași, 1991, (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică), *Studiu lingvistic asupra cărții a doua (Ieșirea) Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389* de Vasile Arvinte, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”; Pars III, *Leviticus*, Iași, 1993, (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu), *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (Profeția) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389* de Vasile Arvinte, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”; Pars IV, *Numeri*, Iași, 1994, (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron), *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (Numerii) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389* de Vasile Arvinte, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

- BIBL. 1992 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Parinte Teotist, Patriarbul Bisericii Ortodoxe Romane, cu aprobarea Sfântului Sinod*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, 1992.
- DER = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura SAECULUM I.O., 2007.
- DEX = *** *Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DLR = *** *Dicționarul limbii române, serie nouă*, București, Editura Academiei, 1965 și urm.
- DLRV = Costinescu, Mariana, Georgescu, Magdalena, Zgraon, Florentina, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780): termeni regionali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Kostan, Ofelia, *Dicționar român-grec, grec-român*, Constanța, Editura Steaua Nordului, 2003.
- Petrescu, Nicolae, *Dicționarul teologilor români*, biserica.org/WhosWho/D/TR/.../ (accesat la 15 august 2015).
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme)*, Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

B. Literatură secundară

- Arvinte, Vasile, *Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004.
- Gheție, Ion, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Mareș, Alexandru (coord.), *Crestomația limbii române vechi*, Volumul I (1521-1639), București, Editura Academiei Române, 1994.
- Munteanu, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, 2008.
- Pruteanu, Petru, *Diferența dintre icoană și idol din perspectivă biblică*, www.teologie.net (accesat la 15 august 2015).